



Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 38 Volume: 8 Issue: 38

Haziran 2015 June 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

**AHMED PAŞA DÎVÂN'INDA SEVGİLİNİN MEKÂNIYLA İLGİLİ KAVRAMLAR**  
**THE CONCEPTS REGARDING THE PLACE OF THE LOVED IN AHMED PASHA'S**  
**DIVAN**

**Muhammet KUZUBAŞ\***

**Duygu GÜNER\*\***

**Öz**

Klâsik Türk edebiyatının temel konularından en önemlisini, aşk ve dolayısıyla aşkın iki tarafı olan âşık ve sevgilinin durumu oluşturur. Sevgiliye ait hemen hemen her unsurun âşığın gözüyle nazma döküldüğü bu edebiyatta, sevgilinin mekânıyla ilgili çeşitli kavramlar yer alır. Genel olarak, pek çok klâsik edebiyat şairinde ortak diyebileceğimiz bu kavramlar, şairlerin konuya yaklaşımları, üslup farklılıkları ve hayal dünyalarının zenginliği vesilesiyle farklılıklar da arz eder. Bu bağlamda çalışmamızda, 15. yüzyılın önemli şairlerinden olan Ahmed Paşa'nın Divan'ında yer alan sevgilinin mekânıyla ilgili kavramlar tespit edilecek, şairin bu kavramlara yaklaşımı incelenecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Ahmed Paşa, Divan, Âşık, Sevgili, Mekân.

**Abstract**

In Classical Turkish Literature, it is love and thus the two parties of love, the lover and the loved one, comprise one of the most essential issues. There are various concepts regarding the place of the loved one in this genre of literature, where almost everything concerning the loved one is put into words from the viewpoint of the lover. While these concepts are generally common amongst many of the Classical Turkish Literature poets, they may also alter from one to another due to the poet's individual approach to the issue, differences in style and the richness of their imagination. In this line, this study will identify the concepts regarding the place of the loved one in Ahmet Pasha's Divan, who is one of the greatest poets of the 15th Century, and scrutinise the poet's way of handling these concepts.

**Keywords:** AhmedPasha, Divan, Lover, Loved, Place.

**Giriş**

Klâsik Türk şiirinde, şairin/âşığın hayal dünyasında genel bir sevgili tasavvuru vardır. Güzellik ve estetik timsali olarak aktarılan sevgili, dış görünüş bakımından tabiattaki varlıklara ait zikredilebilecek en güzel benzetme yönleriyle birlikte anılırken;

\* Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

\*\* Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi.

bunların âşık üzerindeki yansımalarını ve etkilerini dile getiren beyitlerin sayısı on binlerce. Sevgilinin fizikî güzelliklerinin anlatıldığı bu beyitler dışında cilvesi, işvesi, nazı, âşığa ilgisizliği, cevri ü cefâ kaynağı oluşu vb. özellikleri klâsik edebiyat şairlerinin üzerinde sıkça kalem oynattıkları hususlardandır.

Güzellik unsurlarının tesirlerinin yanında sevgilinin manevî davranış ve tavırlarıyla acınası bir görünüm arz eden ve kendinden geçen âşık, sevgiliye kavuşma arzusunu daima taze ve zirvede tutmasıyla aşkın büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Elest bezminde büyüüne kapıldığı sevgilinin visaline mazhar olmak için girdiği mücadeleler, onu liyakat sahibi bir âşık yapmakla birlikte, orada verdiği söze sadakatini ispat için birer vesiledir. Onun için hayat, sevgiliye yakın olmakla kıymet kazanır. Bütün hayatı hicran ülkesinden vuslat diyarına yolculukla geçer. Sevgiliye doğru attığı her adımla mutlu olur, huzur bulur. Hâlini arz etmek üzere eline divitini alır, Mecnûn'la boy ölçüşecek seviyede olduğunu paylaşır.

Mezkur mertebeye gelmiş bir âşık için sevgiliye ait olan ya da ondan izler taşıyan her şey kıymetlidir. Bu bağlamda sevgiliye yaklaşımda önemli bir merhale olan mekân, âşık için kutsî ve hayatîdir. Sevgiliye ait mekâna ve hatta mekânda bulunan varlıklara yaklaşımını ifade ederken kurguladığı dünya, âşıkla sevgili arasındaki duygusal irtibatı sağlayan bir köprü gibidir. Âşık; mekânda bulunan varlıkların, gözündeki ve gönlündeki karşılığını dillendirmekle hem sevgiliye arz-ı hâl eder hem de bununla teselli bulur. Kendi kendine çözümler üretir, çareler önerir. Sevgilin mekânı âşık için sığınacak tek yerdir. Sevgili ister ilâhî ister beşerî olsun, bu durum değişmez. Sevgilinin haricinde bir büyüğe yazılan ve övgü içeren kasidelerde de memdûha (övülen) yine benzer düşüncelerle yaklaşılır.

Klâsik edebiyatta çeşitli kavramlarla ifade edilen sevgilinin mekânına ait unsurlar, âşığın dünyasında farklı çağrışımlar oluşturarak mısralarda yer almaktadır. Genel olarak klâsik edebiyat şairlerinin konuya yaklaşımlarına örneklik teşkil etmesi bakımından çalışmamızda 15. yüzyıl şairlerinden Ahmed Paşa Divanı'nda<sup>1</sup> sevgilinin mekânına ait unsurların işlenişinde kullanılan düşünce, hayal ve tasavvurlar ve bu meyandaki kavram dünyası ele alınacaktır.

Ahmed Paşa Divanı'nda; gönül, Ka'be, kible, harem, ravza, dergâh, kûy, diyâr, gülşen, şehir, mahalle, ev, kapı, eşik vb. kelimeler sevgilinin mekânını ifade etmek için kullanılan belli başlı kavramlardır. Bunların, bazen müstakil olarak ele alındığı, bazen birkaçının bir araya getirilerek tamlama oluşturulduğu veya aynı beyit içerisinde birbirleriyle anlamsal ilişki kurularak kullanıldığı görülmektedir.

Çalışmada; tespit edilen bu kavramlar ve bunlar etrafında oluşturulan düşünce, hayal ve tasavvur dünyası on iki başlık halinde incelenmiştir:

## 1. Gönül / Dil

Sevginin menbaı ve merkezi olan gönül ya da dil; genellikle farklı bir varlık gibi mütalaa edilir. Âşığın, tecrid sanatını kullanarak zaman zaman gönlüyle konuşup dertleştiği, hatta ona nasihatler ettiği görülür. Sevgilinin mekânı bağlamında düşünülduğünde dikkat çekici tasvirler ve tahayyüllerin ortaya konulduğunu söylemek mümkündür. "Ben hiçbir yere sığmadım, mümin kulumun kalbine sığdım." mealindeki kutsî hadis sebebiyle gönül, Ka'be'den daha kıymetli addedilmiştir. Gönül, Yûnus Emre'nin genel tasavvufî inanışı dikkate alarak: "Gönül Çalab'ın tahtı / Çalab gönlü

<sup>1</sup> Çalışmada kullanılan beyitler şu kaynaktan alınmıştır: Ahmed Paşa (1992). *Divan*, (hızl: Ali Nihad Tarlan), Ankara: Akçağ Yayınları. Beyitlerin sonlarında gazeller için G, kasideler için K harfi kullanılmış; gazel ve kasidelerle birlikte beyit numaraları da ilave edilmiştir.

baktı/ İki cihân bedbahtı / Kim gönül yıkar ise” sözleriyle veciz bir şekilde ortaya koyduğu üzere, genel bir kabulle Allah’ın mekânı olarak düşünülür.

Ahmed Paşa Divan’ında da, sevgilinin en önemli mekânı âşığın gönlüdür. Fakat sevgilinin bu mekânda belirli bir süreç neticesinde yer aldığı görülür. Bu süreç bir savaşta kalenin, şehrin ya da ülkenin fethedilmesine benzer. Klâsik edebiyat düşünce ve hayal sistemi çerçevesinde tahakkuk eden bu süreçte sevgili, avcıya benzeyen gamzesiyle (yan bakışıyla) âşığın gönlüne ok yağdırarak saldırır. Bu saldırı, bir avın üzerine yağmur gibi ok yağmasına benzeyecek kadar büyüleyicidir:

Âh kim sayyâd-ı gamzenden dile peykân yağar  
Oh nice sihr etti nahcir üstüne bârân yağar(G 35 / 1)

Gamzenin hücumuna sevgilinin diğer bir güzellik unsuru olan zülf de yardım eder. Zülfün saldırısı gönül ve can askerini kırar, parçalar:

Saldı zülfün kim şikest ede dil ü cân leşkerin  
Ehl-i islâm üstüne n'ederdi bir bî-din salıb(G 12 / 2)

Karşı koyacak kimse kalmayınca zülf; Mısır ülkesine benzeyen gönlü çadırlarını kurar:

Şâm-ı zülfün çerisi kondu gönül Mısırına kim  
Sâye-bânlarla doludur kamu meydân-ı Mısır(G 84 / 2)

Gönül ülkesi, artık teslim edilmeye hazırdır. Çünkü, bu hengamede aşkın gamı da gönderdiği askerlerle gönül ülkesini istila etmiştir ve âşığa merhamet dilenmekten, bir barış teklifinde bulunmaktan başka çare kalmaz:

Rahm eyler isen vakt durur kim gam-ı aşkın  
Saldı dil ü cân memleketine sipeh ey dost(G 21 / 3)

Amansız saldırılar karşısında tahammülü kalmayan gönül, mağlup olur; gönül ülkesini memnuniyetle sevgiliye teslim eder:

Dil mülkün açtı kal'a-i dîn oldu kirpiğin  
Şükrâne al bu fetha ki resm-i kadîmdir (G 32 / 9)

Artık bu noktadan sonra gönül ülkesinin hâkimiyetini tamamıyla ele geçiren sevgilinin her sözü bir ferman sayılacaktır:

Ol şeh-i hûbân ki iklîm-i dilin sultânıdır  
Her ne der cân üstüne fermânanun fermanıdır (G 106 / 1)

Gönül her ne kadar bu süreçte yorgun düşmüş, virane olmuşsa da üzülme gerek yoktur. Madem ki sultan gönlün hakimidir, eninde sonunda burayı imar edecektir:

Çün hayâli tahtısın vîrâne gönlüm gam yeme  
Âkıbet ma'mûr olur şol yerler sultân andadır(G 43 / 6)

## 2. Diyâr

Memleket ve ülke anlamına gelen diyâr, Ahmed Paşa’nın Divanı’nda sevgilinin mekânı olarak kullanılan bir diğer kelimedir. Şair, diğer kavramlarda olduğu gibi, diyârla ilgili olarak çeşitli anlam dünyaları oluşturur.

Klâsik edebiyat kültüründe, hazinelerin ejderhalar tarafından korunduğu inancından hareketle yeni bir hayal oluşturulan aşağıdaki beyitte sevgilinin diyârı bir hazineye (genc-i diyâr) benzetilmektedir. Feleğin yaptığı büyüyle o hazinenin bekçisi sevgilinin kirpikleri (tığ) olmuştur. Beyitte geçen tığ (kılıç) kelimesi her ne kadar kirpik

olarak düşünülebilse de, aslında daha geniş anlamıyla sevgilinin bakışını ve bakışın gönüldeki tesirini ifade eder. Bu durumda genc-i diyâr ejderhayı andıran bir bakışla korunmuş olur:

Genc-i diyârına ne tılsım etti rûzigâr  
Kim tiğın ejdehâsı ona pâs-bân imiş (K 26/12)

Şaire göre, sevgilinin diyârı güzellerin bulunduğu bir mekândır. Bu güzellerin gamzeleri fitne çıkarmaktadır. Gamzenin yani yan bakışın fitne çıkarması, klâsik edebiyatımızda zaman zaman karşılaşılan bir durumdur ki, bu da gamzenin en önemli özelliklerinden biridir. Aşağıdaki beyitte de bunun örneğini görüyoruz. Sevgilinin diyârında güzellerin gamzeleri fitne çıkarınca, ney ile tambur da inlemeye başlamıştır. Ney ile tamburun çıkardığı yanık nağmelerin kaynağı bir yönüyle diyâr-ı yârdaki güzellerin gamzelerinden saçılan fitnelerdir. Beyit bir başka bakış açısıyla değerlendirildiğinde ise, âşığın gamzeden dolayı ney ve tambur gibi inleyişi akla gelir:

Gamze-i hûbân eder ancak diyârında fiten  
Nây ile tanbûr eder ancak zamânında enîn (K 23/6)

Bir başka beyitte, hasret ateşiyle yanan, yakası parça parça olmuş hâlini sevgiliye arz etmekle yetinmeyip onu açıkça tehdit eden bir âşık tablosuyla karşılaşmaktayız:

Korkum oldur ki gamından yakamı çâkedeyin  
Nâr-ı hasretle diyârını yakam gelmez isen (G 164/4)

Âşık, sevgilinin diyârında dolaşmadık bir yer bırakmaz. O, sadece sevgilinin diyârında dolaşmakla kalmaz; aynı zamanda hasret ateşiyle döktüğü gözyaşlarıyla da oradaki tüm taşları yıkayarak, tozdan pastan arındırır. Burada sevgilinin diyârı, âşığın gözyaşlarıyla yıkanan bir yer konumundadır:

Diyâr-ı yârda bir seng yoktur  
Ki göz yaşında anda zeng yoktur (K 4/13)

### 3. Şehir

Diyardan sonra en büyük dünyevî mekân olarak zikredilen şehir, Ahmed Paşa'nın "gidelim bâri şehrinden" redifli gazelinde sevgiliye sitem dolu ifadelerle anlatılır. Gazel; sevgilinin ayrılığına sabredemeyen âşığın kırık bir gönülle sevgilinin şehrini terk etme isteğinin dile getirildiği matla beytiyle başlar:

Firâk-ı yâra sabr olmaz gidelim bâri şehrinden  
Gönül çün sındı cebr olmaz gidelim bâri şehrinden (G 232/1)

Sevgilinin güzelliğine sonsuz bir sevgiyle bağlanmasına karşın istediği ilgiye göremez:

Güzellik sende gâyetde sevük bende nihâyetde  
Çü fikrin yok re'âyetde gidelim bâri şehrinden (G 232/2)

Sevgilinin şehrinde bulunduğu süre içerisinde âşığın kısmetine, kebab olan bir gönül ve şarap gibi kırmızı akan gözyaşları düşmüştür. Gönülün iyice harap olmasıyla âşığa sevgilinin şehrinden gitmekten başka yol görünmemektedir:

Dil odundan kebâb oldu gözüm yaşı şarâb oldu  
Gönül mülki harâb oldu gidelim bâri şehrinden (G 232/5)

Gazelin diğer beyitlerinde de benzer sitemlerin peş peşe sıralandığı görülür. Şunu da ifade etmeliyiz ki bu sitemler, âşığın sevgilinin şehrini terk edeceği anlamına gelmez. O,

sadece hâlini sevgiliye arz ederek meded bekler. Sevgilinin cevri ü cefası ne kadar çok olursa olsun, gönlü ne kadar yanarsa yansın şehri terk edecek değildir. Çünkü geceleyin, sevgilinin şehrini aydınlatmak için mum yerine âşığın âhının ateşi/ışığı gereklidir:

Subha dek şehrinde ol mâhın ziyâ-bahş olmaga  
Şu'le-i âhım yeter şem'-i şebistân olmasın (G 251/10)

#### 4. Kûy

Divanda sevgilinin mekânı ile ilgili olarak kullanılan diğer bir kelime "kûy", yani köydür. Kûy; örneklerde de görüleceği üzere, kimi zaman tek başına veya kimi zaman da ele aldığımız diğer bazı kelimelerle birlikte kullanılarak sevgilinin mekânını ifade eder. Bu manada kûy, geniş ve genel bir mekânın karşılığıdır.

Ahmed Paşa'ya göre sevgilinin köyünü uzaktan da olsa görmekle veya bizatihi köye gitmekle gönüldeki sevgili arzusu eksilmez. Cennete gelen kişi, nasıl Cemâlullah'ı görmek isterse, âşık da cennete benzeyen sevgilinin köyüne gelince didârı görmek ister:

Kûyunu görmekle dilden zâ'il olmaz şevk-i yâr  
Kâni' olmaz cennet-i firdevse didâr isteyen (G 226/4)

Aşağıdaki beyitte sevgilinin köyüne varmak ve orada toprak olmak isteyen bir âşık vardır. O toprağın tozlarını da sabâ rüzgarı sevgiliye iletacaktır:

Bilmezem ki nice varam kûyuna dil-dârımın  
Ben meğer toprak olam ilte sabâ gerdim benim (G 210/5)

Âşık, sevgilinin köyünde, sevgiliye ulaşma yolunda tek de değildir; arada "rakip" vardır. Ancak, sevgili gönül için bir gül bahçesi olunca rakip de o gül bahçesindeki dikenler hükmündedir. Dikenden dolayı gül bahçesinden ayrılmak, âşığa yakışmaz:

Kûyundan anun gitme rakibi görüp Ahmed  
Cân gülşenidir kaçma anun hâr u hasından (G 235/7)

#### 5. Mahalle

Mahalle, sevgiliye ait bir mekân olarak birkaç beyitte geçmektedir. Bu beyitlerde âşık, ettiği efgânlardan dolayı mahallenin köpeklerinin kendisinden incindiğini söyler:

İncinir benden mahallen itleri  
Ettiğim efgân elinden el-gıyâs (G 23/4)

Diğer beyitte ise, mahallenin köpeklerinin ayaklarının tozları bile en güzel amberden daha kıymetli tutulmuştur. Bu da, âşığın sevgiliye verdiği önemi göstermesi bakımından ayrıca dikkat çekicidir:

Mahallen itlerinin hâk-i pâyın  
Bulanlar anber-i sârâya vermez (G 121/4)

#### 6. Gülşen

Gül bahçesi manasına gelen gülşen, sınırları içerisindeki bitkilerin güzelliği ve sevgiliye teşbih ve istiare yönleriyle ilişkilendirilmesiyle klâsik edebiyatın temel mekânlarından birisidir. Divan'da sevgilinin köyünde bulunan gülşen, âşığın birkaç gün kalmak istediği, ancak gereken izni alamadığı bir mekân olarak anılmaktadır:

Düştü durdu komadı yoluna gitmeğe beni  
Eğledi bir iki gün gülşen-i kûyunda şehâ (G 9 / 3)

### 7. Ka'be / Beytü'l-Harâm / Harem

Ka'be, Beytü'l-Harâm ve Harem; Ahmed Paşa Divanı'nda bazen tek başına, bazen de başka kelimelerle birleşerek sevgilinin mekânını anlatmada kullanılan kutsî kavramlardır.

Tavaf edilen Ka'be'ye ihtiramda bulunulur. Âşık da sevgilinin bulunduğu bu mek'ânı tavaf eder. Tavaf çıplak ayakla yapılır ve âşık da bu geleneğe uyar. Rakibi gayrı Müslime benzeterek Ka'be gibi olan sevgilinin bu mekânına sokmak istemez. Ka'be'nin yolları veya etrafı dikenlerle doludur. Fakat, nasıl gerçek mümin için bu dikenler veya vermiş olduğu ezalar aşk dolayısıyla zevk mahiyetini alırsa, âşık için de sevgilisinin mekânında görülen her diken veya onun orada bulunmasını önleyecek her güçlük, ya aksine kolaylık hâlini alır ya da zevk verir (Tolasa 1973, s. 302). Şairin bu yaklaşımı, âşkın ve sevgilinin kutsiyetini ortaya koymakla birlikte âşığın da kutsî bir yolda yürüdüğünü gösterir. Âşık için sınımlanacak tek yer sevgilinin köyünde bulunan Ka'be'nin haremidir ve başka bir yere secde etmek de âşığa haramdır:

Harîm-i Ka'be-i kûyun yeter penâh bana  
Harâm ola dahi bir gayrı secde-gâh bana (G 4 / 1)

Diğer bir beyitte, Merve ve Safâ gibi Ka'beyle ilgili iki kavram kullanılarak sevgilinin kapısının Kabe'ye benzetildiğini görmekteyiz:

Ey kasr-ı ruh-perver ü v'ey tak-ı dil-güşâ  
Merve hakkıyçün oldu kapın Ka'be-i Safâ (K 42/1)

Âşığın sararmış yüzünden akan gözyaşının sevgilinin kapısına ulaşması için ondan yardım istenen aşağıdaki beyitte, mekân Ka'be'nin Harem'ine benzetilmektedir. Gözyaşı aktığında Ka'be'ye altından bir oluk gerekeceği için âşık, sararmış yüzünün bu görevi ifa edeceği inancındadır:

Bulsun kapına ko ruh-ı zerdimden eşk râh  
Zirâ harîm-i Ka'be'ye zer nâv-dân gerek (K 166/7)

Aşağıdaki beyitte, Harem kelimesi kûy ve kapı kavramlarıyla birlikte kullanılmaktadır. Âşık, sevgilinin köyünü dolaştıkça kapısını öpmektedir. Şair bu durumu, Ka'be'yi tavaf edenlerin Ka'be'nin kapısını ve duvarlarını öpmesiyle eşdeğer tutmakta ve sevgilinin mekânını Ka'be'ye teşbih etmektedir:

Ahmed öper kapını kûyunu devr ettikçe  
Ki tavâf-ı Harem içre der ü dîvâr öpülür (G 40/5)

Söz konusu mekân Ka'be olunca, burasıyla ilgili kavramların da zikredilmesi gerekecektir. Bu sebeple "Lebbeyk, Beytü'l-Harâm (Ka'be), Safâ, sa'y ve harâm" gibi Ka'be ile ilgili kavramlara yer verilerek sevgilinin kapısının Ka'be'ye benzetildiği görülmektedir. Dinî bir gelenek olarak hac esnasında, Ka'be'nin etrafında tavaf sırasında "Lebbeyk" sesleri yükselir. Lebbeyk: "sana geldim, emret Yâ Rabbi!" anlamındadır. Sa'y ise, hacıların Safa ile Merve arasında usulüne göre yedi defa gidip gelmelerini anlatan bir kavramdır. Bir de Ka'be'nin önünde harîm denen bir yer vardır ki buraya girmek haramdır. Şair; bütün bu kavramları bir arada kullanarak Ka'be'ye benzettiği gelmek isteyenler için, sevgilinin kapısının haram kılınmasını istemektedir:

Ka'be kapın Safâsına lebbeyk uranların  
Beytü'l-Harâma sa'yi var ise harâm ola (G 5/2)

Sevgilinin köyünün Ka'be'ye benzetildiği bir başka beyitte, âşığın en büyük düşmanlarından birisi olan rakîbin Müslüman olmadığı için sa'y etmeye de hakkının bulunmadığına işaret edilir. Çünkü, ancak ona layık olan birisi sevgilinin Ka'be'ye benzeye köyüne gitmeli ve sa'y etmelidir. Bu kişi de şüphesiz, âşıktır:

Ka'be-i kûyun tavâfına ne sa'y eyler rakîb  
Mekkeye varmak revâ mıdır Müselmân olmayan (G 227/6)

Âşık, sevgilinin Ka'be'ye benzeyen kapısında beklemeyi, adeta onun muhafızlığını yapmayı hak etmektedir. Ancak bu işe başka talipler de vardır. En doğrusu, sevgilinin kapısını beklemeye kim layıkta onun beklemesidir. Çünkü, âşık var iken varken Ebû Leheb'in Ka'be'nin muhafızlığını yapması doğru değildir. Beyitteki "Ahmed" kelimesi tevriyeli olarak Hz. Peygamber olarak da düşünülebilir. Bu durumda âşık, Hz. Peygamber; ağyârda Ebû Leheb olmaktadır:

Ağyâr kapın Ka'besini beklemesin kim  
Ahmed var iken hâfız ana Bû-leheb olmaz (G 115/8)

Ka'be ile ilgili aldığımız son örnek beyitin birinci mısraında âşık, sevgilinin Ka'be'ye benzeyen köyünü hayal ederken la'l gibi kıpkırmızı gözyaşı döktüğü dile getirilmektedir ki bu kanlı gözyaşı demektir. İkinci mısradaki geçen Beyt-i Ma'mûr, yedinci kat semâda Ka'benin hizasında bulunan gök ehlinin tavaf mekânıdır. Şair, dökülen kanlı gözyaşının, Beyt-i Ma'mûr'un üzerine yakuttan bir oluk olacağını söylemektedir:

Ka'be-i kûyun hayâlinde bu çeşm-i la'l-bâr  
Beyt-i Ma'mûr üstüne yâkûttan mîzâb olur (G 90/6)

## 8. Dergâh

Dergâh, Farsça "kapı" anlamına gelen "der" kelimesi ile bazı kelimelere eklenerek mekân ismi yapan "gâh/geh" edatının birleşmesiyle oluşmuştur. Bu şekilde dergâh kelimesi ilk anlam olarak kapı yeri, kapı önü demektir. Ancak dergâhın özellikle tasavvufta esas kullanıldığı anlam ise tekkedir. Zamanla bu kelime; "Dergâh-ı İlâhî" ve "dergâh-ı izzet" (Allah'ın katı); dergâh-ı âlî (padişah kapısı) örneklerinde görüldüğü üzere başka kelimelerle bir tamlama oluşturarak farklı anlamlarda da kullanılmıştır. Mesela Sultan Bayezid'in methinde yazılan bir kasidede dergâh kelimesinin, padişahın yüce katı anlamında kullanıldığını görüyoruz:

Arûs-ı devletin olmazdı mübtelâsı bu halk  
Sevâd-ı der-gehin olmasa rûy-i şevkete hâl(K 22 / 14)

Aşağıdaki beyitte âşık, hac vazifesini yerine getirmek için sevgiliden himmet beklemektedir. Haccın edasının şartlarından biri de Kabe'yi tavaftır. Tavaf olmadan hac eda edilmiş sayılmaz. Âşıkların kiblesi (Kabe'si) ise sevgilinin bulunduğu mekândır, hatta sevgilidir. Dolayısıyla âşığın, haccını eda edebilmesi için sevgilinin mekânına (dergâhına) gitmesi gerekmektedir:

Dedim ki Ahmed bendene bir himmet et haccetmege  
Ol kiblesi âşıkların dediki gel der-gâhuma (G 289/8)

Âşık, sevgilinin dergâhında bir nefes alacak kadar bile kısa bir süre kapıcı olmayı, padişahlık tacını başına takmaya tercih eder. Burada İbrahim Edhem-vârî bir yaklaşım söz konusudur:

Tâc-ı Husrevden geçerdim görse idim bir nefes  
Kullarında der-geh-i âlîde der-bân olduğum (G 212 / 4)

## 9. Ev

Mekânla ilgili kavramlar içerisinde en az kullanılanlarındandır. Âşık, sihir bilmesi durumunda gümüş bir süpürge olup, sevgilinin evine yüz sürmeyi (evini süpürmeyi) hayal eder. Çünkü, yüzünü süreceği her yerde sevgilinin ayak izleri vardır:

Sihir bilsem bir gümüş cârûb ederdim kendimi  
Yüz sürerdim şol eve dâ'im ki cânân andadır (G 42/2)

## 10. Kapı ( Der / Bâb)

Kapı; sevgilinin haremının iptidasıdır ve Farsça "der", Arapça "bâb" kelimeleriyle de karşılaşılır. Ahmed Paşa'nın sevgilinin kapısıyla ilgili çok geniş bir hayal dünyası kurduğu görülür. Klâsik edebiyat kültürü çerçevesinde bazı şairlerde de gördüğümüz bu hayal dünyası dışında orijinal teşbihlerin ve tasavvurların da beyitler arasına nakşedildiğini söylemek mümkündür. Sevgilinin kapısı, âşığın sürekli gözyaşı döktüğü ve lütuf ve ihsan beklediği bir mekândır.

Genel olarak sevgilinin kapısı; âşığın, gözyaşları eşliğinde dertlerini anlattıkları bir mekândır. Elinde duadan bir kâse bulunan âşık, bir dilenci gibi sevgilinin kapısını çalar ve ondan ihsan bekler, lütuf dilenir. Âşığın bu kapıyı bırakıp başka bir yere gidecek takati yoktur; ayağı bağlanmıştır. Zaten gitmek de istemez. Onun vazifesi, altın (zer) gibi kıymetli gözyaşlarını, sevgilinin kapısına saçmaktır. Âşığın gözyaşlarının altın gibi kıymetli olmasının yanında, çehresinin de altın renginde olduğu ifade edilir. Bunun sebebi ise, ağlayıp inlemekten yüzünün sararmasıdır:

Uş kâse-i niyâz ile geldim kapına kim  
Deryûze-i nevâl-i atân eyleyem senin (K 6/4)

Ahmedin tâkati yok k'ede kapından seferi  
Ayağı bağlı durur gidemez ey yâr dahi (G 301 / 8)

Yoluna dîde-i uşşâk güher-hîzoluban  
Kapına çehre-i uşşâk zer-efşân yaraşır(G 45/2)

Sevgilinin kapısına altın saçma işi, âşık varken başkasına düşmez. Güneşin de altın (gibi ışıklarını) saçtığını gören âşık, kapının güneşin hararetinden yanma ihtimaline engel olmak için canını feda etmeye hazırdır. Sevgiliyi güneşin ışıklarından bile kıskanan bir âşıktan da başkası beklenmez:

Kapına zer saçtığı için mihr inen germ olmasın  
Cân nisâr etmek anı gördükçe kârımdır benim (G 209/4)

Sevgili, kolay kolay kapıdan kendini göstermez. Bir kıyamet alâmeti olarak tasavvur edilen bu hadisenin tahakkuku hâlinde, sevgiliyi görme fırsatı yakalayan âşığın biraz da mutluluk gözyaşlarına hâkim olamaması gayet tabiidir:

Kâmetin çıktı kapından oldu gözyaşı revân  
San kıyâmet koptu gökten ahter-i tâbân yağar (G 35/7)

Aşağıdaki beyitte güzelliğiyle meşhur olan Hz. Yûsuf'un, sevgilinin kapısına kul edildiğini görürüz:

Eğer ol Yûsuf-ı Mısır bu şâhın yüzünü görse  
Kapısında kul olaydı geçeydi kendi çağından (G 255/5)



Sevgilinin kapısında istenmeyen bir tip vardır ki, bu da daha önce geçtiği üzere âşığın en büyük düşmanı olan rakîptir. Bu bağlamda âşık, sadece kendisinin hak ettiğini düşündüğü sevgilinin kapısından rakîbin kovulmasını talep eder. Sevgilinin kapısı bir cennettir ve cennette iftiracı birisinin (rakîbin) olması düşünülemez:

Sür kapından rakîb-i gammâzı  
Lâyık olmaz behište bühtâncı (G 300/6)

Rakîbi kapıdan kovulunca, kendisine mekân edinmek için âşığın gerekçeleri de hazırdır: O, hem yetimdir hem de dilenci... Acınası bir hâlde bulunan âşığa merhamet etmek, onu kapıdan kovmamak gerekir:

Ahmedi gözden salıp sürme kapından yaşların  
Sâ'ili mahrûm edip eytâmı mağbûn eyleme (G 276/7)

Beyitteki "sürme" kelimesi; çok ağlamaktan dolayı hastalanan, hatta kör olan âşığın gözleri için şifa sayılan sevgilinin kapısının toprağı olarak da düşünülmelidir. Bu toprak, âşık için gözlerine sürebileceği en kıymetli sürmedir.

Âşığın kapıda bir dilenci oluşuyla ilgili benzer beyitlerden birinde, yine gözyaşıyla sevgilinin kapısına yüz süren bir âşık portresi karşımıza çıkar. Sevgilinin lütfu o kadar geniştir ki, dilencileri kapısından asla kovmaz:

Gözyaşı ile yüz sürer eşiğine Ahmed  
Sâ'illere lutfun kapısından ola mı red (G 29/7)

Âşığın, sadakatini ve bağlılığını ispat etmesi için sevgilinin kapısında köle olduğunu göstermesi gerekir. Eğer Kur'ân üzerine yemin etmek gerekirse, sevgilinin mushafa benzeyen yüzü bunun için yeterlidir:

Kapına kul oldum deyu Ahmed öpüp and içmege  
Mushaf yüzünde yazılan şolÂyet-i Rahmânı sun (G 223/8)

Âşığın, sevgiliden talepleri bunlarla sınırlı kalmayacaktır. Sevgilinin yay gibi kaşlarına ve gamzesine canını kurban etmek için hazırdır ve sadece emir beklemektedir:

Gel ey kemân ebrûsuna kurbânlar olduğum iris  
Ol gamze-i bîmâr için kapında kurbân et beni270/317/4

Yukarıda sevgilinin kapısının, âşığın derdini anlattığı bir mekân olduğunu söylemiştik. Âşık, derdini sadece anlatmakla kalmaz, gözyaşlarıyla yazmaya da çalışır. Ancak durumu vahimdir; gece gündüz anlattığı derdinin ayrıntısına henüz girememiş, sadece genel hatlarıyla özetleyebilmiştir:

Eşkim kapında derdimi her dem yazar velî  
Tafsîl ile yazılmadı ol mâ-cerâ henüz (G 118/8)

## 11. Eşik / Âsitân

Eşik veya âsitân, sevgilinin haremine ulaşmada sınırdır. Âşık için kapıyı açmak, eşiği atlamak tahakkuku mümkün görünmeyen bir hayaldir. Âşık, eşikte sevgilinin yüceliğini ve kudretini görürken, kendi acziyetini ve fakriyetini idrak ile hâlini ona arz eder. Eşik, sevgiliye uzak ya da yakın olmanın tam ortasıdır. Bir başka deyişle eşik; vuslatla hicran arasında bir nokta; sevgiliye ulaşmada son adımdır. Ancak klâsik şiirimizde son bir adımla bu noktayı aşan da yoktur.

Eşikle ilgili Divan'da karşılaştığımız belli başlı düşünce, hayal ve tasavvurlar şu şekildedir:Öncelikle sevgilinin eşiği, âşık için büyük bir devlet (saadet, bereket)tir. Çünkü, eşikte sevgilinin yüzünü görmesiyle âşığın başına gün doğacaktır. Gün, güneş demektir.

Başına güneş doğması; hem zihninin aydınlanması hem de “başına güneş geçmesi” anlamındadır. Böylece; kendinde olmayan âşığın iyice kendini kaybetmesinin alameti zuhur edecektir, zaten onun istediği de budur:

Gördüm kapında yüzünü gün doğdu başıma  
Bildim ki devletim benim ol âsitân imiş (K 26/4)

Çünkü eşikten ayrılanın gökte yıldızı olmayacak, cihanın padişahından uzak bir halde, mutsuz bir şekilde yaşayacaktır:

Eşiğinden ayrılanın gökte yoktur yıldızı  
Bî-sa’âdetdir olan şâh-ı cihânından irak (G 147/2)

Âşığın kısmeti, eşikte cevr ü cefa çekmektir. Sevgili, naz edip bigâne davranınca, âşığın başına gökten sayısız taş yağar. Âşığa da talihine ağlamak düşer:

Eşiğinden Ahmedin cevr ü cefâdır mansıbı  
Bu ne tâli’dir ki gökten seng-i bî-pâyân yağar (G 35/9)

Cevr ü cefa içindeki âşığın kanlı gözyaşları sevgilinin yollarını yıkarken, kirpiklerinin görevi de eşikte süpürge olmaktır:

Bu kanlı yaşım yollarına âb-zen olup  
Kirpiklerim eşiğine cârûb olacaktır (G 44/4)

Gözden dökülen kanlı yaşlar, artık bir sel boyutuna ulaşmış; âşıқта sabır ve tahammül kalmamıştır:

Her dem gözümden eşiğine seyl-i hûn gider  
Sabr u karâr dilden ü cândan sükûn gider (G 74/1)

Âşık eşiği bırakıp gitse, hatta bunu düşünse, sabah rüzgârı onu alıp tekrar getirecektir. Çünkü âşık, artık sabah rüzgârına bile direnemeyecek kadar zayıf ve güçsüzdür. Bu beyitte, “bâd-ı sabâ” kavramından âşığın sabaha kadar sevgilinin eşiğinde beklediği de anlaşılmaktadır:

Fıkr ederdim ki gidersem eşiğinden sanemâ  
Beni bu za’fım ucundan yine döndüre sabâ (G 9/ 1)

Eşikle ilgili sevgiliyle âşık arasında birtakım diyaloglara şahit olunmaktadır. Âşık, muhtemelen bir müddet eşikten uzak kalmış ve mazeret olarak hasta olduğunu öne sürmüştür. Ancak, eşikte görünmese de ağlayıp inlemesi çok uzaklardan sevgilinin kulağına ulaşmıştır:

Hastayım varmadığım oldur dedim eşiğine  
Dedi sen gelmezsin ammâ nâle vüzârın gelir (G 97/5)

Sevgili, âşığa eşiğinde bulunmasının iznini de vermiştir. Ancak bir şartı vardır: eşikte dolaşan köpekleriyle dostluk kurması. Âşık için bu bile büyük bir lütuf ve ihsandır:

İtlerimle eşiğimde âşinâ olsun demiş  
Ömrü çok olsun ki bana lutf edip i’zâz eder (G 98/2)

## 12. Cennet / Ravza / Makâm-ı Mahmûd

Ahmed Paşa, sevgilinin bulunduğu mekânı anlatmak için dünyevî kavramlarla iktifa etmez; cennet, ravza, makâm-ı Mahmûd gibi ahiret hayatına ilişkin mekânları kullanarak hem sevgiliye hem de duyduğu aşka kutsiyet atfeder.

Demler gelir ki cennet-i kûyında dilberin  
Eşkim cevâhiriyle olur her civârla'l(K 12/7)

Sevgilinin köyünün, "cennet-i kûy" tamlamasıyla cennete benzetildiği bu beytin manasını iki şekilde düşünmek mümkündür: Birincisi; bir Müslüman dünyada cennete layık bir kul olmak için ibadet eder, İlâhî emirleri yerine getirir. Cennet, onun dünyada işlediği amellerin karşılığıdır. İkincisi ise; cennet, Cemâl'in (hakiki sevgilinin) görüleceği yerdir. Âşık için sevgilinin cennete benzeyen köyünde bulunmak büyük bir şereftir. O, her fırsatta sevgiliye daha yakın olmanın (visâl/vuslat) hesaplarını yapar. Orada bulunduğu için bir yandan sevinirken, diğer yandan da henüz sevgiliye kavuşamamanın hüznünü yaşar. Bu sebeple âşık bazen öyle gözyaşı döker ki, bu gözyaşları etrafa cevherler saçar; sevgilinin köyünde her taraf la'l olur. La'l, kırmızı bir mücevherdir. La'l kelimesinin kullanılması, aşk derdiyle dökülen gözyaşlarının kanlı bir hâl alması sebebiyledir. Bu da kesretten kurtulup vahdete ermek için gereklidir.

Ahmed acerb i cennet-i kûyundan olsa dûr  
Bilmezlik ile âdem elinden neler çıkar (G 67 / 8)

"Ahmed'in sevgilinin köyünün cennetinden uzak olmasına şaşılmaz; insanın bilmeden elinden neler çıkar/neler gider" şeklinde çevirebileceğimiz beyitte, Âdem kelimesi üzerine iham-ı tenasüp yoluyla hem Hz. Adem, hem de kelimenin anlamı olarak insan kastedilmiştir. Şaire göre Hz. Adem'in, elinde olmadan cennetten çıkmasına şaşırılmaması gerektiği gibi, âşığın da sevgilinin cennetinden uzak kalmasını yadırgamamak gerekir. Çünkü, nasıl Hz. Adem'in cennetten çıkarılması onun iradesi dahilinde olmamışsa, âşığın sevgilinin cennetinde bulunmaması da arzu ettiği bir şey değildir.

Ahret hayatına ilişkin diğer bir mekân olan ravza; "bahçe, sulu yer, bostan, çimenlik" gibi anlamlara gelse de, kavramsal olarak cennet bahçesi demektir. Pek çok klâsik edebiyat şairi gibi Ahmed Paşa da, genel olarak bu kavramı benzer anlamlarda kullanmaktadır:

Redd etme kim niyâzıma âmin eder melek  
Ravzan önünde çünkü du'âneyleyem senin (K 6/4)

Tasavvufî inanışa göre gerçek müminler, cennet değil didar (cemâl-i İlâhî) isterler. Âşık da sevgilisini görmek ister, onun mahallesini görmekle tatmin olmaz. Bu bakımdan sevgili dîdâr iken, kûy da cennet halini alır (Tolasa 1973, 302) Ravza, cennet bahçelerinden bir bahçedir; âşık için cennet olan sevgilinin mekânı içinde bir bölümdür. Yukarıdaki beyitte sevgilinin ravzasının önünde dua eden bir âşık görülmektedir. Âşığın duasının mahiyeti vuslata erme talebiyle ilgilidir. Âşık dua ettikçe melekler de: "âmin" diyeceklerdir. Melekleri duasına ortak eden âşık, bu vesileyle sevgili tarafından reddedilmeme ümidi taşır.

Bir başka beyitte sevgilinin bulunduğu mekân, makâm-ı Mahmûd'a benzetilmektedir. Makâm-ı Mahmûd; övülen, derecesi yüksek olan makam demektir ve Hz. Peygamber'in kıyamet günü şefaatte bulunacağı makamdır. Âşığın burayı mesken edinmek isteği, sevgilinin mekânına atfedilen kutsiyetin farklı bir ifadesidir:

Yeridir edinse mesken Ahmed  
Kûyunda k'odur Makâm-ı Mahmûd (G 30 / 5)

## Sonuç

Konuyla ilgili olarak yukarıda zikredilenler haricinde onlarca örnek beyit vardır. Fakat, mevcut örneklerin Divan'daki sevgilinin mekânına ait kavramları ve bu kavramların şair tarafından kullanılış şekillerini ortaya koyması bakımından yeterli olduğu kanaatindeyiz.

Genel olarak Klâsik edebiyatımızda, özelde de Ahmed Paşa Divanı'nda çoğu zaman şiirin merkezinde yer alan sevgiliye ait her unsur gibi mekân da önemli bir yer tutmaktadır. İçerisinde sevgiliyi barındırması bakımından kıymet verilen mekânlar, âşığın hâl-i pür-melâlini arz etmede bir vasıta olarak görülmüştür. Diğer pek çok şairde de karşılaşılabilen sevgiliye ait mekânlarla ilgili kavramların, Ahmed Paşa'nın geniş muhayyile kuvvetiyle zaman zaman orijinal düşünce, tasavvur ve ifadelerle mısraların arasına ustaca yerleştirildiğini söylemek mümkündür.

#### KAYNAKÇA

Ahmed Paşa (1992). *Divan*, (hzl: Ali Nihad Tarlan), Ankara: Akçağ Yayınları.  
TOLASA, Harun (1973). *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.